

VITA

LEVÉL A SZERZŐHÖZ

Nagy megnyugvással tölt el, hogy maga Péter László is megerősítette: torzításmintesen adtam vissza könyve fő mondanivalóját. Erről nem kell tehát külön eszmét cserélnünk, és nyomban rátérhetek a tárgyszerű vitára.

1. Ausztria és Finnország mint a szovjetizálás kelet-európai sikereivel szembeni két lehetséges ellenpélda legfőljebb azt bizonyítja, hogy az oroszok a mondott országokban, eltérő okokból, korántsem élveztek kizárólagos teljhatalmat. Ezzel épersze Péter László is tisztában van, s talán éppen emiatt nem élt efféle példálózással könyvében Ausztriát illetően (nehéz is lett volna, ismerve az ország tagadhatatlan, bár az áldozat mártíromságával utóbb görcsösen elfedni kívánt náci múltját). Sőt még Finnországot is csak bizonyos feltételekkel hozta szóba tézisének bizonyítékaként. Ezt a feltételeltséget azonban akár tovább is erősíthetjük. Az, hogy a Szovjetunió a háborút követően Finnországban nem egészen a Kelet-Európában megszokott szovjetizálási politikát követte, abból is kiderül, hogy az 1948 tavaszán puccsra készülő finn kommunistákat teljesen magukra hagyta. „*Zsdanov archívumából mostanában derült ki, hogy a finn kommunisták kemény ága valóban támogatást kért a puccshoz, de nem kapott.*” (Anssi Halmesvirta [szerk.]: FINNORSZÁG TÖRTÉNETE. Debrecen, 2001. 289.) Így persze jóval könnyebben ellen lehetett állni bárminemű szovjet behatolásnak, mint azokban az országokban, ahol az effajta puccsok támogatottságának merőben más volt a sorsa.

2. Ha a nacionalizmust a dualizmus kori magyar fejlődés „döntő” politikai kérdésének tekintjük, miközben a dualista berendezkedés alapjául szolgáló kiegyezés „minden társadalmi réteg és valamennyi nemzetiség javát szolgálta”, akkor vajon mitől rossz a magyar nacionalizmus? Ha akkoriban a politikai kérdések (a Nyugattól állítólag eltérően?) nálunk döntően a nemzeti kérdés körül szerveződtek, miért szolgálhatta mégis a dualizmus valamennyi nemzetiiség javát is egyúttal? Ők nem saját nemzeti javukat igyekeztek így vagy úgy kibontakoztatni, majd intézményes formában megvalósítani

akár még a dualizmus ellenében is? Csupa fel sem tett és persze megválaszolatlanul hagyott kérdés. S ekkor nem is beszéltem még az úgynevezett nyugati (nacionalizmustól mentes) liberális számomra tisztázatlan fogalmáról. A nemzetről és a nacionalizmusról az utóbbi húsz évben szüntelenül folyó élénk és erősen elméleti alapozású történetírói diskurzus (Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson, Anthony D. Smith, John Breuilly) mintha nem teljesen Plamenatz nyomdokain haladna tovább. Ettől persze még igaz is lehet Péter László tézise, de talán nem ártana, ha az újabb elméleti felismerésekkel is szembesítené a régi, a jól bevált tanokat.

3. Ha Péter László a „Közép-Európa” terminust afféle ártatlan címkeként, rövidítésre használt utalószóként kívánta tanulmányaiiban használni, miért tért el időnként ettől a szándékától, mint akkor is, amikor (könyvbírálatomban idéztem is) kijelentette: az autokratikus (felelőtlen és arbitrárius) állami hatalom klasszikus példája az orosz cárizmus, a rendi dualista alkotmányformák pedig „*főleg Közép-Európában*” alakultak ki. Nem nyert ezzel Közép-Európa fogalma határozottan analitikus értelmet, nem „*a társadalmi analízis felújít kategóriájaként*” került elő Péter Lászlónál is a terminus? Ha szerinte nem, akkor végképp nem tudom, mi kell ahhoz, hogy egy terminus analitikus tartalommal telítődjék. Egyébként pedig mostani vitacikkében is analitikus értelemben említi egy helyt Közép-Európát, mondván: az így megnevezett régióban, „*szemben a Balkánnal... a liberális nacionalizmus volt a reformkortól egészen 1910-ig a döntő politikai irányzat*”. Ha a Közép-Európa terminusba foglalt jelenségnek ez nem kifejezetten analitikus megközelítése, akkor nem tudom, miről is beszélünk.

4. Molnár Erik, mint aki állítólag „*élesen elválasztotta a történeti folyamat leírását annak értékelésétől*”, tudósként, az igazat megvallva, nem túl sokat bíbelődött a történeti folyamatok szakszerű leírásával. S nincs ez másként a nemzeti kérdés historikumát érintő, heves vitákat kiváltó művei esetében sem. A nemzeti kérdés „revíziója” azért vált Molnár számára hirtelenében égető üggyé, mert (mint bírálatomban is jeleztem) új és egyszersmind szélesebb körű konszenzus létrehozására alkalmas ideologikus történetképet kívánt alkotni és végül kanonizáltatni. Ily módon igyekezőn te-

vékenyen hozzájárulni az 1960-as évek elején már készülődő kádári konszolidáció sikeréhez, amely (jó magyar szokás szerint) akár talán még historizáló politikai ideológia iránt is szükségletet támaszthat (végül azonban nem erre tartott elsősorban igényt). Ezért is lehetett oly nagyvonalú a párt a vita lezáratlansága terén, komoly ideológiai kérdésekben ugyan is mindig párhatározat rögzítette az egyedül üdvös álláspontot. Molnár Erik a nemzeti kérdés újfajta megközelítésével a közismert „kétfrontos” kádári politikát érvényesítette: lehetőleg akként vágni el az 1956-hoz vezető eszmei szálat, hogy a rezsim egyúttal látszólag kellően nagy távolságba kerüljön a Rákosi-rendszerrel is, mellyel egyébként nyilvánvaló folytonosság kötötte össze. *„Valamennyien emlékezünk az 1956. októberi napokra – kezdte Molnár A NEMZETI KÉRDÉS című, e témának szentelt első, a Magyar Tudományban közzétett írását –, az ellenforradalom akkori jelszavára: aki magyar, velünk tart. [...] A történelem azonban másként teszi fel a döntő kérdéseket. A történelem nagy fordulópontjain a kérdés így hangzik: kivel tartunk, Dózsával vagy Szapolyaival, Kossuthal vagy az aulikus arisztokráciával, 1919 kommunistáival vagy Horthy fehérterroristáival? Az igazi kérdés 1956 októberében is ez volt: kivel tartunk, azokkal-e, akik a hibák kijavításával tovább akarják építeni a szocializmust, vagy pedig azokkal, akiknek tevékenysége tudatosan vagy öntudatlanul a kapitalizmus helyreállítására irányult?”* (In: Molnár Erik: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK. Bp., 1969. 383.) Molnár választása felől aligha lehet ezután bármilyen kétségünk.

S mi a helyzet Molnár úgymond „*módszertani forradalomhoz közel járó*” történetírói érvelésével? Nézzünk meg közelről egy ezt jól dokumentáló, Molnár gondolkodói és kutatói habitusára kivált jellemző szövegpéldát. A tényszerű kérdés, melyre Molnár ezúttal a figyelmét összpontosítja, az, hogy mit jelentett a „haza” fogalma a feudalizmus korában. Először megállapítja: *„az osztályok feletti közös haza eszméje... megjelent már a magyar történet feudális korszakában is”,* majd még e mondaton belül megfogalmazza a kérdést: *s az vajon „a feudális társadalom osztályainak objektíven, valóságosan fennálló érdekközösségét fejezte-e ki”.* Két mondattal később, minden további bizonyítást mellőzve már kész is a válasszal. *„A feudális társadalomban semmiféle objektív érdekközösség nem áll – és nem is állhat – fenn az osztályok között.”* Néhány sorral

lejjebb pedig közli az esetleg még mindig bizonytalan olvasóval, hogy megállapítását bizonyítottan kell tekintenünk, mivel: *„Ez a marxizmus alaptételéből, az osztályharc törvényéből folyik.”* Amit, mint ismeretes, már a KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY is hangsúlyozott. (Molnár Erik: IDEOLÓGIAI KÉRDÉSEK A FEUDALIZMUSBAN [1961]. In: Uő.: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK, 410.)

Kérdem: hol van itt az értékmentes tényleírás, hol van e gondolatmenetben *„leírva a történelmi folyamat”,* vagy hol elemzi a szerző az eseményeket kauzális összefüggéseikben – hol van tehát mindaz, amitől jól elválasztva a másik oldalon ott állhatna maga az értékelés? Bűvészműtávrá lenne ahhoz szükség, hogy ezekre a kérdésekre olyan választ adhassunk, mint amilyennel Péter László szolgál könyvében. Ismerjük be: Molnár Erik soha és sehol nem követte a pozitivistá történetírói eszményt (igaz: nem is ambicionálta ezt különösképpen). Nem követte, mivel historikusként is mindenekelőtt ideológusi szerepben kívánt eljárni, egy olyan ideológia szolgálatába szegődve, amely egyébként sem sokra becsülte az empirikus leírás, a tényszerű történetírás hagyományát.

5. Soha egy szóval sem állítottam, hogy Péter László a történetírói megismerést tekintve teljes sötétségben tapogatózna, és netán beleesett volna a végtelen szkepticizmus csapdájába. Azt viszont vitatom, hogy lényegesen közelebb vinne bennünket a történeti megismerés lényegéhez a múltra *„anakronisztikusan, utólag rátelepedett”* por lefújásának mint történetírói feladatnak egy ilyen érzékletes képbe foglalt megfogalmazása. Létezik vajon olyan autentikus múlt, melyhez egyesek (egyes szakértők) inkább hozzáférhetnek, mint mások? Egyáltalán: milyen biztosítékok szólnak amellet, hogy mi magunk nem újabb porréteggel vonjuk-e be a múlt általunk éppen vizsgált szeletét? Nem kellene ezt a kérdést akár a filozófiai hermeneutika, akár az újabb keletű tudományfilozófia és még számos egyéb friss episztemológiai felvetés fényében némileg újragondolni és talán újra is fogalmazni?

Köszönöm, hogy így a nyilvánosság színe előtt szót válthattam az általam oly nagyra becsült Péter Lászlóval több olyan történeti problémát megvitatva az olvasók untatására vagy olykor talán a szórakoztatásukra is, melyet legalább mi fontosnak tartunk.

Gyáni Gábor